

12 Temmuz Beyannamesi

Türkiye'de çok partili sürecin kalıcı biçimde başlaması İkinci Dünya Savaşı sonrasına bağlansa da genel anlamda demokrasiye geçiş süreci son yirmi yılda yetkiyi elinde tutanlarca kontrollü ve tedricî olarak geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sona ererken demokrasi yönündeki açık belirtilerden biri, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1944'teki Meclis

Ulus, 12 Temmuz 1947

Cumhuriyet, 12 Temmuz 1947

konuşmasın
da sarf ettiği
“İdaremiz
bütün
manasıyla
halk
idaresidir.
Bu idare,
demokrasi
prensiplerini
Türkiye'nin
bünyesine
ve hususi
şartlarına
göre
tekâmül
ettirmektedi
r.” sözleri
olacaktır.
İnönü'nün
bundan
sonra da,
demokrasi
eksenindeki
söylemini
daha
koyultan
başka
konuşmaları
ve demeçleri
olur.

İnönü'nün 1945 Kasım'ındaki Meclis açış konuşması ise başka siyasi partilerin kurulması için en net mesajı ihtiva eder. Bu konuşmada Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) içinde hizipleşme eğilimleri ile kendini gösteren muhaliflerin ayrıca siyasi parti kurmalarını ister. Nitekim 1946 başında daha önce Dörtlü Takrir'de imzası olan dört kişi M. Celâl Bayar'ın liderliğinde Demokrat Partiyi (DP'yi) kurarlar. Yeni parti kısa sürede ülke içinde örgütlenirken iktidar partisi CHP de yeni düzen için parti tüzüğünde değişiklikler yapar.

DP'nin kurulmasından altı ay sonra erkene çekilen genel seçimler (21 Temmuz 1946) ve kuruluşun birinci yıldönümünde Ankara'da yapılan DP'nin Birinci Büyük Kongresinden (7 Ocak 1947) sonra özellikle CHP ve DP arasında ilişkiler gerginleşir. O sıra başbakan olan Recep Peker'in öncü olduğu CHP'liler, muhalefet için özgürlük alanlarının

daha fazla genişletilmesinden yana değillerdir. DP içinde bir grup aşırılar ise hükümetin yaptıklarını iyi niyetle görmemekte ve istenilenler olmazsa Meclis'ten çekilmeyi (sine-i millete dönmeyi) savunmaktadırlar. Mutabık kalınabilecek noktalara gelememek yüzünden iktidar ve muhalefet ilişkileri rejimi çıkmaza sokacak kadar gerilir. Bu yüzden, 1947 yılının Şubat ayından itibaren iktidar-muhalefet arasındaki bazen derinleşen anlaşmazlıklara rağmen, neredeyse yarım yıl sürecek iki partiyi uzlaştırma çabaları başlar.

Uzlaştırma çabalarından ilki, eski Mebusan Meclisi başkanlarından Halil Menteşe'nin Cumhurbaşkanı yazdığı açık bir mektuptur. Menteşe, bu mektubunda, kaderin İnönü'yü çok kapsamlı kararlar alabilecek bir duruma getirdiğini belirtir ve İnönü'nün gerçek demokrasinin kurulması için girişimlerde bulunmasında ısrar eder.

Diğer bir çaba da iş adamları ve Ankara Ticaret Odasının birinci ve ikinci başkanlıklarını yürüten Üzeyir Avunduk ve Vehbi Koç'un arabuluculuk girişimi sayılabilir. Avunduk, DP Ankara İl Başkanı, Koç ise CHP Ankara İl Yönetim Kurulu üyesidir. Bu iki iş adamı eski dostluklarına dayanarak DP tarafından Genel Yönetim Kurulu üyesi Emin Sazak'ı, CHP tarafında ise Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen'i aralarına alarak iki tarafı anlaşdırmak isterler.

Bu çabaların ilk etkisi, kendisini 7 ve 8 Mayıs 1947'de yapılan Peker-Bayar görüşmesinde gösterir. Bayar'ın DP Genel Kuruluna söylediklerine bakılırsa; Başbakan Recep Peker'in kendisine, seçimlerde hiçbir kanunsuzluk yapılmadığını, DP mensuplarına baskı yapılmaması için bir genelge yayımlayamayacağını, bunun idare amirlerini gücendireceğini söyler. Bayar da bu değerlendirmeler karşısında konuşmaların faydasız olacağını söyleyerek toplantıdan ayrılır. Böylelikle, ikili görüşmelerde herhangi bir sonuca varılamaz.

Bu arada, İngiliz Avam Kamarası, TBMM'den bir grup milletvekilini Londra'ya daveti üzerine her iki partiden isimlerin yer alacağı seyahat konjonktürü değerlendirme fırsatı verir. Hüseyin Cahit Yalçın'ın başkanlık ettiği bu heyette, CHP'den Nihat Erim, DP'den de Fuat Köprülü katılmışlardır. İki haftayı (9 Mayıs 1947- 4 Haziran 1947) geçen bu yolculuk sırasında iki profesör Erim ve Köprülü'nün partiler arası ilişkileri görüştükleri ve her ikisinin de partilerinin ılımlı bir siyaset izlemelerinde anlaşmaya vardıkları söylentisi çıkar.

Hükümet ile DP arasındaki tartışmaların tehdiye varan bir çekişmeye gitmesi üzerine, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü duruma el koyar. 7 Haziran 1947'den itibaren, belli aralıklarla, Bayar'la İnönü arasında bir ayı geçen bir sürede bazı görüşmeler başlar.

7 Haziran'da gerçekleşen ilk İnönü-Bayar görüşmesinde, Bayar, partisinin bürokrasinin baskısı altında bulunduğu şikâyet eder. İnönü, durumdan Başbakan Peker'i haberdar ettiğinde, Peker, Bayar'la aynı konu üzerinde daha önceden bir görüşme yaptıklarını ve bu görüşmede baskı iddialarını reddettiğini söyler.

İnönü, Bayar'ı, 11 Haziran günü, Çankaya'ya tekrar çağırarak bir görüşme yapar. Bu görüşmede İnönü, Bayar'a, üç gün sonra, yani 14 Haziran'da, hükümet ve parti yetkilileri ile karşılıklı görüşmek üzere kendisini ve DP Meclis Grubu Başkanı Fuat Köprülü'yü ve başkaca seçilecek bir veya iki arkadaşını çağırır. 14 Haziran günü, İnönü'nün nezdinde hükümet adına Başbakan Peker ve Başbakan Yardımcısı Mümtaz Ökmen ile DP adına tek başına katılan Bayar, karşı karşıya gelirler. İnönü, bu görüşmede iki tarafı da konuşturur. Bayar, hükümeti şikâyet etmeye devam ederken üzerinde durduğu eşit muamele isteğini yineler. Ayrıca, Demokrat Parti'nin kanun dışı amaçlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine ilişkin iddiaları reddeder. Peker de bürokrasinin baskı yapmadığını, şikâyet belgelerini tetkik ve takip edeceğini ve muhalif partinin çalışma usullerinin düzeltilmesi gerektiğini söylemiştir.

İnönü, 17 Haziran 1947 akşamı, üçüncü kez Bayar'ı kabul eder. Bayar, Cumhurbaşkanı'nın tutumu karşısında

arkadaşlarının mütehassis olduklarını açıklamış, baskı hakkındaki görüşlerini tekrarlamıştır.

Bu konuşma üzerine, İnönü, Başbakan Peker'i iki kez daha çağırmış ve bu görüşmelerde Peker, iki parti arasındaki temaslarda iktidara düşen görevi sadakatle yerine getireceği üzerinde İnönü'ye söz vermiştir. Peker'in bu açıklamasını, İnönü, bu kez, Bayar'a iletmiştir. Bayar da İnönü'ye söylenenlerin uygulamaya geçmesi gerektiğini bildirmiştir.

Bayar, İnönü ile yaptığı görüşmeler konusunda Sivas'ta İl Kongresinde yaptığı açıklamada Cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için yol göstermesini rica ettiğini, hükümetin de baskının kaldırılacağını vaat ettiğini söylemiştir. Fakat Bayar'ın bu açıklaması, Peker'in tepkisini çekmiştir. 1 Temmuz 1947'de İstanbul hareket eden Peker, basına verdiği demeçte, baskıyı kaldıracağını vaat etmediğini, zira baskı olmadığını söylemiş ve Bayar'ın sözlerini hayretle karşıladığını belirtmiştir.

Bayar ve Peker arasındaki bu son iddialar ve suçlamalar İnönü'nün arabuluculuk hareketini çabuklaştırmıştır. Nitekim 5 Temmuz 1947'de İnönü, hazırladığı bildirin bir kopyasını Bayar'a vermiş ve bu bildirin, diğer yetkililerle okunup, değerlendirmesini bildirmesini istemiştir.

Meclisin tatilde olduğu ve bu yüzden bazı Genel Kurul üyelerinin Ankara dışında olduğu bir sırada kurucuların yaptıkları değerlendirmede de bildirin bazı noktalar dışında esasta uygun olduğunu, 8 Temmuz'da, Bayar İnönü'ye ifade etmiştir.

Bu bildiri üzerinde 10 Temmuz'da yapılan DP'nin Genel Kurulunda iki farklı görüş ortaya çıkmış görünmektedir. Menderes'in de içinde yer aldığı kurucular temel ilkelerde anlaşmışlardır. Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç ve Y. Kemal Tengirşenk'in içinde buldukları diğer bir grubun görüşüne göre ise bildirin yayımlanmasına rıza göstermenin ve özellikle "tarafımızdan görüldüğü" hususunun yazılmasının doğru olmadığı, bildirin anayasa çerçevesinde bir kıymet taşımadığı, aksine bazı noktalardan partiyi bağlayacağı düşüncesindeydiler. Toplantı sonunda İnönü'nün bildirisi çoğunlukla onaylanmıştır.

Nihayet İnönü'nün beyannamesi, 11 Temmuz'da radyoda okunur. Ertesi gün de basında yayımlanır. Sonraları "12 Temmuz Beyannamesi" diye anılacak beyannamede İnönü, önce Bayar ve Peker'le yaptıkları görüşmeleri ve uzlaştırma çabalarını anlatır. İnönü, varmak istediği sonucun iki parti arasında "emniyetin yerleşmesi" olduğunu vurgulayarak, muhalefetin, iktidarın "kendisini ezmek" niyetinde olmadığından; iktidarın ise muhalefetin "kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden" müsterih bulunacağını belirtir. İnönü, ayrıca, kendisinin Devlet Başkanı olarak her iki partiye karşı eşit derecede vazifeli gördüğünü ifade eder. 850 kelimelik bu beyannamenin özeti olarak şu seçilmiş alıntıya yer verelim: "İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm. (...) Sorumlu Hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. (...) Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir."

12 Temmuz Beyannamesi, Türkiye'nin demokrasi tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü'nün iktidar ve muhalefet ilişkilerinde taraflara güven veren, özellikle muhalefetin kurumlaşmasını sağlayan kişisel bir çabanın ifadesi olarak kayda geçer. Dış dünya için de Türkiye'nin demokrasiden yana olduğunu gösteren güçlü bir mesajdır. 12 Temmuz Beyannamesinde sonra Başbakan Peker istifa edip yerine Hasan Saka geçerken; DP içinde de ayrılıklar sonucu Millet Partisi adıyla yeni bir parti doğacaktır. Böylece her iki partide aşırılar, ya tasfiye edilecek ya da etkisizleştirileceklerdir.

Süleyman İNAN

KAYNAKÇA

(Müstakil Demokratlar Grubu), **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değillerdir**, Yeni Matbaa, Ankara 1949.

"DP Belgeleri", **Tarih ve Toplum**, S.53 (Mayıs 1988).

AĞAOĞLU, Samet, **Siyasî Günlük-Demokrat Partinin Kuruluşu**, (Hazırlayan: Cemil Koçak), İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

BARUTÇU, Faik Ahmet, **Siyasî Hatıralar**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.

Cumhuriyet, 12 Temmuz 1947.

DERİN, Haldun, **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)**, (Hazırlayan: Cemil Koçak), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş; 1946-1950**, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.

İNAN, Süleyman, **Adnan Menderes-Biyografik Notlar: Kimliği ve Muhalefeti**, Liberte Yayınları, Ankara 2021 (Gözden geçirilmiş ikinci baskı).

İNÖNÜ, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, (Hazırlayan: Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

TOKER, Metin, **Tek Partiden Çok Partiye (1944-50)**, Bilgi yayınları, İstanbul 1988.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü; Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Ulus, 12 Temmuz 1947.

Vatan, 12 Temmuz 1947.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/12-temmuz-beyannamesi/?pdf=5043> adresinden erişilmiştir